

Παιδιά του Μαρξ και της Κόκα-Κόλα

Η προδικτατορική Ελλάδα από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και ύστερα υπήρξε, ως γνωστόν, μια εμφυλιοπολεμική χώρα, η οποία, στο επίπεδο των κυρίαρχων ιδεολογιών, σπαραζόταν σταθερά ανάμεσα στον Φόβο και την Αντίσταση. Όλες οι συμπεριφορές, όλες οι στάσεις ζωής, που την χαρακτηρίζουν αυτή την εποχή, απορρέουν από αυτή την αδυσώπητη συγκρουσιακή κατάσταση. Το *πολιτικό υπόβαθρο*, στο οποίο η τελευταία αρθρώνεται, είναι το στυγνό κράτος της αμερικανόδουλης Δεξιάς αφενός, η σθεναρή αντίσταση της Αριστεράς αφετέρου. Το *κοινωνικό υπόβαθρο*, πάνω στο οποίο αναπτύχθηκε αυτή η εμφύλια διαμάχη είναι θαυμάσια αποτυπωμένο στις σελίδες για τον Εμφύλιο Πόλεμο που έδωσε ο ιστορικός Γιώργος Μαργαρίτης. Δεν χρειάζεται να σταθώ σ' αυτή τη γνωστή κοινωνική πραγματικότητα. Την επισημαίνω απλώς ως ελάχιστη βάση συνεννόησης.

Θα σταθώ ωστόσο στις ιδεολογικές επιπτώσεις που είχε στη Ελληνική συνείδηση της δεκαετίας που έθρεψε την επτάχρονη δικτατορία. Στα 1967 ο Έλληνας ζει στο αστυνομικό κράτος του Φόβου: ο μέσος δεξιός υπηρετεί τον φόβο, ο μέσος αριστερός αντιστέκεται στον φόβο· ο δεξιός συντηρεί, υπό την προστατευτική σκιά του περιρρέοντος Φόβου, τα κεκτημένα του, αυτά που πείθεται ότι εξασφαλίζει (κάποτε μέσα από ύποπτες συναλλαγές με την τοπική ή κρατική αρχή) επειδή πειθαρχεί τυφλά στην εξουσία της Πατρίδος και της Θρησκείας. Ο αριστερός, από την άλλη, ακόμα και όταν βρίσκεται στα ακρότατα όρια της οικονομικής και κοινωνικής του αντοχής, επιβιώνει, με τη σειρά του, χάρη στην ακλόνητη ιδεολογική του πίστη.

Ο φιλελεύθερος αστός, ή ο δημοκράτης αγρότης που αισθάνεται ότι δεν ανήκει σε κάποιο από τα δύο σκέλη αυτού του αυστηρού σχήματος, είναι μια πολυτέλεια που δεν μπόρεσε να ανθήσει στην εμφυτευμένη από τους Αμερικάνους εμφυλιοπολεμική συνθήκη της κρατικής βίας και ρεμούλας. Αυτή η ενδιάμεση κατηγορία ωστόσο, στατιστικά αποτελούσε μια σιωπηλή πλειοψηφία συντηρητικού μικροαστισμού –εκείνου που δεν τολμούσε (ή δεν ήθελε) να πάρει ανοικτά θέση υπέρ καμίας πλευράς, αλλά που, ως αστείρευτη δεξαμενή, υδροδοτούσε και τα δύο στρατόπεδα. Πρόκειται για το Κέντρο που ως κοινωνικό σώμα φυτοζωεί ανέκαθεν στην Ελλάδα υπό το σκιάχτρο του Φόβου. Γι' αυτό και, παρόλη την αναλαμπή Γεωργίου Παπανδρέου, δεν διαθέτει τη δυναμική της εξουσίας – σε οποιοδήποτε επίπεδο. Στην προδικτατορική Ελλάδα η λέξη «δημοκράτης» κατά κανόνα σημαίνει «αριστερός» και ερμηνεύεται έτσι σχεδόν από όλες τις παρατάξεις. Στην προδικτατορική Ελλάδα ο αριστερός είναι πρωτίστως αντιδεξιός, ο δεξιός είναι πρωτίστως αντικομμουνιστής.

Η δικτατορία έβαλε στον γύψο αυτή την αυστηρά περιχαρακωμένη συνθήκη. Δεν υπήρχε άλλη επιλογή. Στην Ελλάδα των συνταγματαρχών η διαλεκτική συνθήκη του Φόβου και της Αντίστασης παράγει μια συμπεριφορά που εξ ορισμού κινείται με όρους μανιχαϊστικούς και σκληρά ιδεοληπτικούς: είσαι «δικός μας» ή εχθρός μας· αυτή, εξ ανάγκης πλέον, είναι η λογική των

αντίπαλων στρατοπέδων. Η δεξιά πλευρά ενδιαφέρεται να διατηρήσει πάσει θυσία τα κεκτημένα της βίας· η αριστερή να διεκδικήσει ακόμα μια φορά την ίδια την ύπαρξή της και τις ελάχιστες προϋποθέσεις της πολιτικής ελευθερίας. Σ' αυτές τις δεινές συνθήκες η παραγωγή μιας διαφορετικής σκέψης, ιδεολογίας αλλά και πολιτισμού είναι εξαιρετικά δύσκολη αν όχι αδύνατη.

Αριστερή εξουσία (στο επίπεδο των κομματικών οργανώσεων) και δεξιά εξουσία (στο επίπεδο του κράτους) λειτουργούν εκείνη την εποχή μέσα από το ίδιο λαϊκιστικό πρότυπο: στη δεξιά μορφή του εμπνέεται από τον μακαρθισμό και στην αριστερή από τον ζντανοφισμό· αμφότερες οι συμπεριφορές διαχωρίζουν το καλό από το κακό με κανόνες θρησκευτικού τυπικού και επιβάλλουν απόψεις μέσα από ένα φαντασιακό λαϊκού ολοκληρωτισμού που περικλείει μυθολογία, ηρωισμό, και τυφλή προσήλωση στα «δικά μας πιστεύω». Αν η δεξιά έχει ως υπέρτατο πρότυπο το Έθνος, τη Θρησκεία και την Οικογένεια, η Αριστερά έχει ανυψώσει στο δικό της θρησκευτικό πάνθεο το προλεταριάτο και το κόμμα. Στο όνομα του δικού του πανθέου το κάθε στρατόπεδο δικαιολογεί επιβραβεύει και χειραγωγεί (ή έστω προσανατολίζει) τους οπαδούς του εναντίον του αντιπάλου.

Αυτά είναι πράγματα που έχουν συζητηθεί επανειλημμένως. Με την ευκαιρία να ειπώ, ότι αισθάνομαι μια απέραντη στενοχώρια μιλώντας για την ιδεολογία και τον πολιτισμό στην επταετία. Στενοχώρια, επειδή δεν πιστεύω ότι μας ενδιαφέρει πλέον το προφανές, αυτό που αφορά ας πούμε την επιφανειακή «αισθητική» της φασιστικής εξουσίας: το κιτς της δικτατορικής ρητορείας, το εθνικιστικό κιτς των επετείων και των στρατιωτικών εορτών, η θλιβερή κρατική τηλεόραση, η καταστροφή του δομημένου χώρου, τα ελαφρολαϊκά άσματα της περιόδου, η λογοκρισία επί παντός του επιστητού ούτε, από την άλλη πλευρά, η «αισθητική» της φαντασιακής επανάστασης: τα αντάρτικα οράματα διανθισμένα με αντάρτικα τραγούδια της ταβέρνας, ο Θεοδωράκης, ο Σαββόπουλος, το Νέο Κύμα, η λεγόμενη ποιητική γενιά του Εβδομήντα, το Z (ταινία και βιβλίο), το Ελεύθερο Θέατρο, οι Νέοι Ρεαλιστές στη ζωγραφική, τα μακριά μαλλιά, η ελευθερία στις ερωτικές σχέσεις κ.λπ., κ.λπ., – αυτές είναι πασίγνωστες, καλλιτεχνικές οι περισσότερες πρακτικές, που λίγο-πολύ ολοκλήρωσαν τον ιστορικό τους ρόλο με την πτώση της δικτατορίας και πλέον χρησιμεύουν μόνον ως ντοκουμέντα εποχής. Η όποια περιγραφή τους μόνον άγωνα νοσταλγία μπορεί να παράγει σήμερα.

Αν ωστόσο θελήσουμε να υπερβούμε τη βολική περιγραφή αυτών των «αισθητικών» φαινομένων και αναζητήσουμε τον βαθύτερο λόγο τους, τότε ανακαλύπτουμε ότι χρησιμεύουν για κάτι ουσιαστικότερο: για να μας υπενθυμίζουν ότι εκείνη η εποχή εκδήλωσε μέσα από τον πολύχρωμο πολιτιστικό ακτιβισμό της, με σαφήνεια και πάθος, την απαίτηση για μια διαφορετική *ρητορική του πολιτικού*, τέτοια που να εκφράζει μια *πολυφωνική κοινωνική ελευθερία*: μια ρητορική η οποία, σχεδόν εξ ορισμού, θα έθετε σε αμφισβήτηση ακόμα και την κυρίαρχη αριστερή ιδεολογία και πρακτική. Μας ενδιαφέρει επομένως να ιδούμε αν αυτό το συλλογικό αίτημα έσβησε μαζί με τις

κραυγές της νεολαίας εκείνη την Παρασκευή του '73 στο Πολυτεχνείο ή αν είχε κάποια συνέχεια στο σήμερα.

Στον χώρο της Αριστεράς η ανάγκη για έναν διαφορετικό δρόμο προς το Κοινωνικό Όραμα εκδηλώνεται αρκετά ενωρίς στις πολυσυζητημένες δράσεις και αντιδράσεις που προκλήθηκαν στους κόλπους της *Επιθεώρησης Τέχνης* –με αφορμή γνωστά γεγονότα που αφορούσαν κυρίως τη λογοτεχνία (από τις θέσεις για τον Καβάφη έως τις αντιδράσεις στην *Τριλογία* του Τσίρκα κ.λπ.). Αλλά τα ζητήματα αυτά αφορούσαν κυρίως μια ελίτ διανοουμένων στον χώρο, με μικρή επιρροή στην ευρύτερη κοινωνία: μια προωθημένη ελίτ, η οποία, επιχειρώντας να απελευθερωθεί από τη στείρωση της κομματικής πειθαρχίας, αναζητά ιδεολογικά στηρίγματα στον Έρνστ Φίσερ, στον Λούκατς, στον Μπρεχτ, στον Γκολντμάν, στον Γκράμσι, στη Σχολή της Φρανγκφούρτης αλλά και στον Σαρτρ ή στον Ροζέ Γκαροντί. Η ελίτ όμως αυτή δεν είναι ακόμα σε θέση να θίξει την ουσία των πραγμάτων στο επίπεδο της κουλτούρας και ιδεολογίας που αφορά την καθημερινότητα: για παράδειγμα, οι τότε συζητήσεις για τη θέση της γυναίκας, για την οικογένεια, τη θρησκεία, τον γάμο, την εκπαίδευση κ.λπ. μένουν αποκλεισμένες, σχεδόν απόκρυφες, στον στενό κύκλο λίγων αριστερών διανοουμένων και αδυνατούν να επηρεάσουν τη συλλογική στάση της αριστεράς. Παρόλο που το αίτημα διατυπώνεται από την ίδια τη ζωή, *κυρίως στην καθημερινότητα των αριστερών και δημοκρατικών νέων της εποχής*, δεν αποκρυσταλλώνεται ως συλλογική αριστερή διεκδίκηση – οι συνθήκες περίπου το απαγορεύουν.

Για να το θέσουμε διαφορετικά, ίσως λίγο ωμά, τα βασικά θεμέλια του αστικού κράτους όπως η οικογένεια, η θρησκεία και η πατρίδα, στις πεποιθήσεις και στις σχέσεις των αριστερών στελεχών και αγωνιστών της εποχής ελάχιστα διαφέρουν από τις αντίστοιχες αντιλήψεις των δεξιών οπαδών. Ο αριστερός που αγωνίζεται να καταλύσει το αυταρχικό κράτος της δεξιάς, και στη συνέχεια το φασιστικό της δικτατορίας, κατά πάσαν πιθανότητα δεν συμφωνεί με τις απόψεις του Ένγκελς για την Καταγωγή της Ατομικής Ιδιοκτησίας, της Οικογένειας, και του Κράτους – πόσο μάλλον με τις απόψεις του Αλτουσέρ για τους ιδεολογικούς μηχανισμούς της εξουσίας. Η μικροαστική ηθική και ιδεολογία διαπερνά, σε ένα πνεύμα άγραφης, μυστικοπαθούς συναίνεσης, το φαντασιακό των αριστερών αγωνιστών συχνά και των πλέον ενήμερων διανοουμένων της εποχής.

Ωστόσο, στη νεότερη γενιά αγωνιστών, αυτών που πολιτικοποιήθηκαν και ανδρώθηκαν μέσα στη δικτατορία, κάτω και από την επιρροή πραγμάτων που συμβαίνουν τότε στο εξωτερικό, διαμορφώνεται σιγά-σιγά η ανάγκη, που ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, για μια *διαφορετική ρητορική* σε όλα τα σχετικά ζητήματα. Η ελευθερία δεν περιορίζεται μόνον στο αυτονόητο, ζωτικό, άμεσο ζήτημα ανατροπής του φασιστικού καθεστώτος: αλλά και σε επιμέρους περιοχές που ανακαλύπτονται σε μια γενικευμένη επιθυμία για την εκ νέου χαρτογράφηση του σοσιαλιστικού οράματος.

Το Εικοστό συνέδριο του Κόμματος στην ΕΣΣΔ, η πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα (1964-1969), η δολοφονία του Τσε (θυμίζω ότι ο «Λόγος για το Αλγέρι» στα 1965, είναι μάλλον το πρώτο επίσημο αριστερό κείμενο που υπαινίσσεται τολμηρά την «αστικοποίηση» της ΕΣΣΔ – ενώ, ένα από τα τελευταία του άρθρα (1967), το περίφημο «Να δημιουργήσουμε ένα, δύο, τρία, πολλά Βιετνάμ», συνόδευε σαν σύνθημα κάθε νεολαιίστικη εξέγερση)· τα εθνικά απελευθερωτικά κινήματα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ο Μάης του '68, η σοβιετική εισβολή στην Πράγα (τον ίδιο Αύγουστο), το αντιπολεμικό κίνημα για το Βιετνάμ, τα κοινωνικά κινήματα, το φεμινιστικό και οι συναφείς συζητήσεις για τη σεξουαλικότητα και την αντιψυχιατρική, όλα αυτά τα ρεύματα διαμορφώνουν στο εξωτερικό μια *διεθνοποιημένη λαϊκή κουλτούρα αμφισβήτησης*: η τελευταία αφορά τους πολιτικοποιημένους φοιτητές και τους νέους εργαζόμενους και, στην αιχμή του δορατός της, βρίσκεται αφενός η κριτική για το σοβιετικό μοντέλο και αφετέρου η επιθυμία για ένα πολυφωνικό κοινωνικό όραμα.

Η αμφισβήτηση αυτή, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ιδιαίτερος κατά τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας, επηρεάζει και την ελληνική νεολαία και κορυφώνεται, το ξέρουμε, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου. Ωστόσο οι ιδεολογικές ζυμώσεις γύρω από τα ζητήματα που θίγει τότε το διεθνές νεολαιίστικο κίνημα πρέπει να περιμένουν την πτώση της δικτατορίας για να εκδηλωθούν εδώ καθαρά. Εκδηλώνονται μόνον στο εξωτερικό, στους ελληνικούς φοιτητικούς συλλόγους· εκεί πάλι, δεν είναι τυχαίο ότι στους περισσότερους (στο Παρίσι, στο Λονδίνο, στη Φλωρεντία), οι συζητήσεις γύρω από αυτά τα ιδεολογικά θέματα γίνονται αποκλειστικά ανάμεσα στους «Εσωτερικούς» και τους «Μαοϊκούς», ενώ οι «Κνίτες» και οι Κεντρώοι του Ανδρέα Παπανδρέου βρίσκονται, στην κυριολεξία, στριμωγμένοι (και περίπου απληροφόρητοι) στο περιθώριο της συγκυρίας.

Στο πλαίσιο αυτό δεν είναι τυχαίο ότι το πιο σημαντικό λογοτεχνικό κείμενο που γεννιέται μέσα από τους κόλπους της Αριστεράς στη δικτατορία είναι το *Κιβώτιο* του Άρη Αλεξάνδρου. Και είναι σημαντικό ακριβώς γιατί αμφισβητεί, στο πνεύμα των παραπάνω αναζητήσεων, όλο το έως τότε μυθικό φαντασιακό για τον αριστερό πατριωτισμό, την κομματική ορθότητα κ.λπ. Το *Κιβώτιο* είναι το κύκνειο άσμα της Αριστεράς ως ιδεολογίας που εμπνέεται από τη ζωή· είναι το άσμα που αρνείται εμφανικά τον λαϊκισμό και τον μανιχαϊσμό· το πρώτο κείμενο που είναι αριστερό *επειδή κυρίως παραμένει ο αυθεντικός εαυτός του*, το κείμενο που συμβολοποιεί όλα τα έως τότε αδιέξοδα του εμφύλιου σπαραγμού, της εμφύλιας μικροαστικής κουλτούρας και ιδεολογίας ανατρέποντας με συντριπτική ειρωνική γλώσσα παγιωμένα στερεότυπα για τον λαό και τα οράματά του.

Επιμένω λίγο στο *Κιβώτιο* επειδή αυτό το ριζοσπαστικό, ακόμα και για την εποχή που πρωτοεκδόθηκε (1974) βιβλίο, υπερβαίνει τη λογοτεχνική του σκοπιμότητα αποκτώντας καιρική ιδεολογική σημασία. Συμπυκνώνει με έμφαση τη συλλογική ανάγκη που διαμορφώνεται από τους

πολιτικοποιημένους νέους στη δικτατορία για την *άλλη ρητορική*: αυτή που θα είναι αριστερή αλλά όχι κατ' ανάγκην κομματική, που θα είναι απελευθερωτική, αλλά σε όλους τους τομείς της ζωής, και όχι μόνον στην εφήμερη μικροπολιτική, και που, οπωσδήποτε, δεν θα αποθεώνει τυφλά την οποιαδήποτε λαϊκίστικη μυθολογία.

Ωστόσο, πέρα από το *Κιβώτιο*, τα άλλα δείγματα αυτής της διαφορετικής ρητορικής στη δικτατορία (κι αμέσως μετά, στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια) όχι μόνον είναι λιγοστά, αλλά το κυριότερο, έχουν περισσότερο τον χαρακτήρα της *απεγνωσμένης κραυγής*, η εμφυλιοπολεμική Ελλάδα του Φόβου και της Αντίστασης δεν άφηνε, είναι αλήθεια, πολλά περιθώρια: έτσι τα περισσότερα (είτε πρόκειται για τα γνωστά τραγούδια, είτε για θεατρικά έργα, είτε για πεζά, είτε για εικαστικές παρεμβάσεις κ.λπ.) «διαβάζονται» σήμερα σαν ένας *άγονος καημός*. Τίποτε παραπάνω. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα περίφημα «18 Κείμενα» ή άλλα, μεταγενέστερα, όπως η «Κατάθεση '73»: η επιτυχία τους οφείλεται κυρίως στη *συμβολική ανατρεπτικότητα* τους: με την απλή έννοια ότι μια συλλογική φωνή διανοουμένων έσπαζε τη σιωπή της Βίας. Αλλά οι συγγραφείς τους κινούνται μέσα στις παλαιές δομές σκέψης και πολιτικής διεκδίκησης: ξανακοίταξα αυτές τις ημέρες τα κείμενα αυτά θέλοντας να ιδώ τι αντέχει σήμερα, επομένως τι απ' όλα αυτά, εκείνη τη μακρινή εποχή, άρθρωνε τη διαφορετική γλώσσα, βρισκόταν, για να το πω λίγο πιο τολμηρά, στο ύψος των περιστάσεων. Μόνον δύο κείμενα από τα πρώτα Δεκαοχτώ: οι «Γάτες του Άι Νικόλα», του Σεφέρη και τα αποσπάσματα από τον «Γιατρό Ινεότη», του Χειμωνά. Τίποτε άλλο.

«Είμαστε τα παιδιά του Μαρξ και της Κόκα-Κόλα.» Τότε, στα χρόνια της δικτατορίας, στη γνωστή ταινία του Γκοντάρ *Αρσενικό-Θηλυκό*, αυτή η εμβληματική φράση σφηνώθηκε γερά στο νεανικό μου μυαλό ώστε να τη θυμάμαι έως σήμερα. Η φράση απηχούσε τον γαλλικό Μάη αλλά σ' εμάς εδώ έμοιαζε παράταιρη, ανοίκεια, έως προσβλητική. Στην Ελλάδα της χούντας δεν υπήρχε ακόμα η εισβολή του κατεξοχήν «ιμπεριαλιστικού» ποτού, κι αν, κάποιιοι από μας, ήταν τα παιδιά του Μαρξ, οπωσδήποτε δεν καταλαβαίναμε (ίσως και να μην θέλαμε να καταλάβουμε) τον υπαινιγμό για τον «ανίερο» γάμο με την αμερικάνικη μάρκα. Τριανταπέντε χρόνια μετά ίσως αυτό το μήνυμα να αποκτάει το πλήρες του νόημα στη μεταμοντέρνα Ελλάδα.

Η Δικτατορία παγίωσε τα λαϊκιστικά στερεότυπα: η μεταπολιτευτική ελευθέρια συνείδηση τα θρυμάτισε: με την ίδια ασυνειδησία που έκαψε τους Φακέλους Κοινωνικών Φρονημάτων στην Ασφάλεια, προσφέροντας εύκολη, λαϊκιστική διέξοδο στη συλλογική ανάγκη για κοινωνική ελευθέρια. Θρυμάτισε βεβαίως τα στερεότυπα στο επίπεδο της διαφήμισης και των δημοσίων σχέσεων όπου απλώς «δεν πουλάνε». Στην ουσία, στο βυθό των πραγμάτων, τα στερεότυπα της Πατρίδος, της Θρησκείας, και της Οικογένειας, ακρογωνιαίοι πάντα λίθοι της νεοελληνικής ιδεολογίας, είναι περισσότερο ισχυρά από ποτέ. Το ξέρουμε, το διαπιστώνουμε στην καθημερινότητά μας.

Περάσαμε κατευθείαν από τη δικτατορία στην ευρωπαϊκή δημοκρατία, αλλά με δομές και αντιλήψεις εμφυλιοπολεμικές, μανιχαϊστικές, λαϊκιστικές. Η λαϊκιστική εκδοχή του ΠΑΣΟΚ είναι η πολιτική έκφραση αυτής της ατυχούς συνθήκης που διαδέχτηκε τη δικτατορία. Ήταν αναπόφευκτο. Δεν πρόλαβε να διαμορφωθεί κάποια προπαιδεία, κάποια ιδεολογική προετοιμασία που θα ανταποκρινόταν στη συλλογική ανάγκη αμφισβήτησης των ιδεολογικών στερεοτύπων, όπως αυτή διατυπώθηκε άναρχα στη δικτατορία με τις πολεμικές κραυγές των νεαρών αμφισβητιών της εποχής που, στην πλειοψηφία τους, δεν ήταν ενταγμένοι στα παραδοσιακά κόμματα, *ή αν ήταν, είχαν ενταχθεί με άλλο πνεύμα και άλλα οράματα*. Είναι εδώ χαρακτηριστικό ότι η εξέγερση του Πολυτεχνείου υπέστη διαδοχικές παραναγνώσεις που υπέταξαν τον ριζοσπαστικό, αμφισβητησιακό της χαρακτήρα στις εκάστοτε χρήσεις της μικροπολιτικής.

Η Αριστερά, η υπό διαρκή «ανανέωση» Αριστερά, υποτίθεται από την άλλη ότι έκτοτε συζητά εκτενώς το πρόβλημα της διαφορετικής ρητορικής και άρα της ανατρεπτικής ιδεολογίας· αλλά δεν τολμά να το εντάξει ως προτεραιότητα στο πολιτικό της πρόγραμμα· το θέτει με τους μικροπολιτικούς όρους που το θέτουν τα υπόλοιπα κόμματα: οι γυναίκες «ακούγονται» κάθε οκτώ του Μάρτη, η εκπαίδευση μόνον με αφορμή τις απεργίες των καθηγητών, η θρησκεία όταν πιέζει η απολυταρχία της Εκκλησίας, το οικολογικό όταν βοά το σύμπαν από τις καταστροφές, στην πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία σύρεται πειθήνια στο άρμα του σταρ σύστημ κ.λπ., κ.λπ.

Η Αριστερά ουδέποτε συνειδητοποίησε ότι δεν μπορεί να διεκδικήσει οτιδήποτε με πειθώ, πολύ περισσότερο τώρα, στην παγκοσμιοποιημένη εποχή μας, αν προηγουμένως δεν διεκδικήσει την *διαφορετικότητα* στο επίπεδο της καθημερινής ζωής, στο επίπεδο της λαϊκής κουλτούρας και των αντίστοιχων στερεοτύπων που εξακολουθούν να οπισθοδρομούν τις συνειδήσεις. Την εποχή της άγριας κερδοθηρίας, το να διεκδικείς ως Αριστερά περισσότερο χρήμα για συνταξιούχους που παίζουν τη σύνταξή τους στο χρηματιστήριο, περισσότερο χρήμα για αγρότες που ξεπουλάνε ασυνείδητα τη φύση από την οποία ζούνε, περισσότερο χρήμα για εργαζόμενους που μαραίνουν τη ζωή τους σε σαράντα διαφορετικές δουλειές για να βάλουν πλακάκια “πολυτελείας” στο μπάνιο της κόρης τους, περισσότερο χρήμα για νέους που πληρώνουν απίθανους λογαριασμούς στα κινητά, στη μόδα και στα μπουζούκια, είναι καθαρή απάτη – αν δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη δουλειά στο επίπεδο της ιδεολογικής παρέμβασης.

Είναι δυστυχία να αναγνωρίζει κανείς ότι η ελληνική κοινωνία σε μεγάλο βαθμό παραμένει φοβισμένη όπως και τότε· φοβισμένη τώρα απέναντι στην Τηλεόραση που νομοθετεί το δίκαιο και το άδικο· άπραγη εμπρός στη διαφθορά των θεσμών· συναινετική στην αντικατάσταση του πολιτισμού από την καταναλωτική του εικόνα· το χειρότερο: αυτή η κοινωνία, που φοβάται μόνον την τηλεόραση, έχει πλέον καταστεί *αδύναμη να αντισταθεί σε οτιδήποτε*. Αλλά η Αριστερά δεν αρθρώνει την πολιτική της φωνή με αιχμή αυτά τα ιδεολογικά ζητήματα, δεν παράγει πλέον καμμία *ανατρεπτική ιδεολογία* που να αφορά τον πολίτη· παρασύρεται μακάρια στο παιχνίδι της εφήμερης

μικροπολιτικής και του αριστερού οικονομισμού. Οπότε, υπ' αυτό το πρίσμα, η Αριστερά απλώς δεν αντιστέκεται· *υποδύεται την αντίσταση* διεκδικώντας το πενιχρό της μερίδιο στην εικονική πραγματικότητα των Ειδήσεων.

Στη δικτατορία τουλάχιστον υπήρχε μία εύλογη δικαιολογία που σχεδόν απαγόρευε την ενσωμάτωση του πολιτισμού ως πρώτης προτεραιότητας: η ανατροπή του καθεστώτος. Σήμερα, που αυτό δεν ισχύει, απλώς η Αριστερά δεν στέκεται στο ύψος των περιστάσεων, εκείνων, που εδώ και τριανταπέντε χρόνια, η σπαταλημένη μας νεότητα ονειρεύτηκε διαφορετικά. Κυνηγώντας τα οικονομίστικα και μικροπολιτικά της ιδεώδη, φοβάμαι ότι η Αριστερά, συν τοις άλλοις, κάποια μέρα, αργά ή γρήγορα, θα πεθάνει από πλήξη.

Η διαφορετική ρητορική για την ελευθερία, που κάποιοι αναζήτησαν ήδη πριν τη δικτατορία, αλλά και στη διάρκεια της (ένας από αυτούς υπήρξε ο Νίκος Πουλιαντζάς), δεν έχει εμφανιστεί ακόμα ως πολιτική πρόταση κι ούτε διακρίνεται πουθενά στον ορίζοντα. Φαίνεται πως καταντήσαμε κι εμείς παιδιά του Μαρξ και της Κόκα-Κόλα. Με κάποια καθυστέρηση ίσως – αλλά παιδιά τους οπωσδήποτε.